

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЕКОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЛІСОВОГО ТА САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

МАЮР ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 639.1.05

**СУЧАСНИЙ СТАН ПОПУЛЯЦІЙ ДИКОЇ ФАУНИ РАХІВСЬКОГО
НАДЛІСНИЦТВА ТА НАПРЯМИ ЇХ ОХОРОНИ**

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 205 – ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО

ПОДАЄТЬСЯ НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Юрій МАЮР

Керівник роботи:

Бездітко Людмила Володимирівна

к. в. наук, доцент

Житомир - 2026

Висновок кафедри

за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри лісового та садово-паркового господарства

№ _____ від «_____» _____ 2026 р.

Завідувач кафедри

Сірук Юрій Вікторович

«____» _____ 2026 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **Маюр Юрій Васильович** захистив

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Маюр Ю.В. : «Сучасний стан популяцій дикої фауни Рахівського надлісництва та напрями їх охорони». – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 205 – Лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2026.

У кваліфікаційній роботі досліджено стан мисливської фауни Рахівського надлісництва та встановлено чисельність ратичних тварин (780 особин) і хутрових звірів (3181 особина). Серед ратичних домінує козуля європейська (62,7 %), частка дикого кабана становить 21,1 %, а оленя шляхетного – 16,2 %. У структурі хутрових звірів переважає заєць-русак (82,3 %), тоді як частка лисиці становить 8 %, рисі – 3 %, а ондатри та білки – близько 2 %. Встановлено ефективність біотехнічних заходів, які забезпечують підтримання стабільної чисельності мисливських тварин. Найчисельнішим представником хижої фауни є лисиця руда, чисельність якої у 2025 році становила 250 особин. Для профілактики сказу двічі на рік проводили пероральну вакцинацію хижаків, а з метою регулювання їх чисельності було добуто 60 лисиць та 7 бродячих собак.

На основі проведених досліджень рекомендовано удосконалювати біотехнічні заходи, забезпечувати раціональне використання мисливських угідь для ефективності ведення мисливського господарства та збереження біорізноманіття регіону.

Ключові слова: дикі тварини, популяція, регулювання, чисельність, біотехнічні заходи.

ANNOTATION

MAYUR Y.V.: "Current state of wild fauna populations of the Rakhiv Forest District and directions of their protection." – Qualification work to obtain an educational bachelor's degree in specialty 205 - forestry. Polissia National University, Zhytomyr, 2026.

The qualification work investigated the state of the hunting fauna of the Rakhiv Forest District and established the number of ungulates (780 individuals) and fur-bearing animals (3181 individuals). Among the ungulates, the European roe deer dominates (62.7%), the share of wild boar is 21.1%, and red deer is 16.2%. In the structure of fur-bearing animals, the hare dominates (82.3%), while the share of foxes is 8%, lynxes – 3%, and muskrats and squirrels – about 2%.

The effectiveness of biotechnical measures that ensure the maintenance of a stable number of hunting animals has been established. The most numerous representative of the predatory fauna is the red fox, whose number in 2025 was 250 individuals. To prevent rabies, oral vaccination of predators was carried out twice a year, and in order to regulate their number, 60 foxes and 7 stray dogs were captured.

Based on the research conducted, it is recommended to improve biotechnical measures, ensure rational use of hunting grounds for the efficiency of hunting management and preservation of the region's biodiversity.

Key words: wild animals, population, regulation, abundance, biotechnical measures.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗНАЧЕННЯ ДИКОЇ ФАУНИ ТА ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ В ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМАХ	9
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА РАХІВСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА	16
РОЗДІЛ 3. ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У НАДЛІСНИЦТВІ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОПУЛЯЦІЇ ДИКОЇ ФАУНИ	22
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35
ДОДАТКИ	40

ВСТУП

Актуальність теми. Дика фауна є важливою складовою природних екосистем. Рахівське надлісництво розташоване в межах Українських Карпат – регіону, який характеризується високим рівнем біорізноманіття та є осередком поширення багатьох цінних і рідкісних видів тварин [11, 24, 37]. Збереження популяцій дикої фауни на цій території має важливе природоохоронне значення як для регіону, так і для України загалом. Водночас ефективне управління мисливськими ресурсами та охорона тваринного світу потребують постійного моніторингу стану популяцій, оцінки їх чисельності, структури та умов існування.

У зв'язку з цим актуальність дослідження полягає у необхідності оцінки сучасного стану популяцій дикої фауни Рахівського надлісництва, виявлення факторів, що впливають на їх чисельність та визначення ефективних напрямів їх охорони й раціонального використання.

Мета роботи - дослідити сучасний стан популяцій дикої фауни в умовах Рахівського надлісництва, оцінити чисельність і видовий склад основних видів тварин, проаналізувати фактори, що впливають на їх існування, та дослідити заходи щодо їх охорони і збереження.

Завдання дослідження:

1. Дослідити видовий склад основних видів дикої фауни та проаналізувати динаміку їх чисельності, що населяють територію надлісництва.
2. Оцінити кормові, захисні та відтворювальні властивості угідь для основних видів диких тварин.
3. Визначити основні природні та антропогенні фактори, які впливають на чисельність і поширення диких тварин у межах надлісництва.
4. Проаналізувати існуючу систему охорони та відтворення популяцій дикої фауни в Рахівському надлісництві.

5. Оцінити ефективність природоохоронних і біотехнічних заходів, що здійснюються в надлісництві.

Об’єкт дослідження: популяції дикої фауни Рахівського надлісництва та умови їх існування в природних екосистемах.

Предмет дослідження: чисельність, видовий склад, особливості поширення популяцій дикої фауни надлісництва та заходи щодо їх охорони, збереження та відтворення.

Методи дослідження: У процесі дослідження застосовано емпіричний метод, який передбачав проведення польових спостережень, збір фактичного матеріалу, його систематизацію та представлення результатів у табличній формі. Для виявлення чисельності та видового складу дикої фауни використовувався порівняльний метод. Обробку та аналіз отриманих даних здійснювали за допомогою статистичних методів дослідження.

Перелік наукових публікацій автора:

1. **Маюр Ю.В.** Популяції дикої фауни Рахівського надлісництва та напрями їх охорони. *Наукові читання - 2026* : матеріали наук.-практ. конф. науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІП Екології та лісу (01 травня 2026 р.). Житомир : Поліський нац. ун-т, 2026. С.169-170.

2. Бездітко Л., **Маюр Ю.**, Лозниця А., Гарбарчук Ю. Оцінка впливу воєнних дій на популяції диких тварин. *«Проблеми виробництва і переробки продовольчої сировини та якості і безпечності харчових продуктів»* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (04 червня 2026 р.). Житомир : Поліський нац. ун-т, 2026. С. 142-143.

Практичне значення. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення природоохоронних заходів, забезпечення раціонального використання мисливських ресурсів та збереження біологічного різноманіття Карпатського регіону.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи.

Кваліфікаційна робота викладена на 40 сторінках та оформлена відповідно до чинних вимог. У роботі наведено 4 рисунки і 10 таблиць, а список використаних джерел налічує 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ЗНАЧЕННЯ ДИКОЇ ФАУНИ ТА ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ В ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМАХ

1.1. Дика фауна та її значення для лісових екосистем

Дика фауна є сукупністю всіх видів диких тварин, які природно мешкають у певних природних умовах та функціонують незалежно від безпосереднього впливу людини. До складу дикої фауни належать ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та безхребетні організми, що населяють різноманітні природні екосистеми [1, 7, 21, 27, 29]. Вона є невід'ємною складовою біологічного різноманіття та важливим елементом природного середовища.

У природних екосистемах дика фауна виконує численні екологічні функції. Тварини беруть участь у трофічних ланцюгах, забезпечуючи перенесення енергії та речовин між різними рівнями екосистеми [16, 19, 20, 22, 23].. Хижі види регулюють чисельність популяцій травоядних тварин і дрібних хребетних, запобігаючи їх надмірному розмноженню [14, 20, 30, 36]. Травоядні тварини впливають на структуру рослинного покриву та процеси природного поновлення рослинності.

Важливе значення дика фауна має у підтриманні екологічної рівноваги. Багато видів сприяють поширенню насіння рослин, запиленню квіткових рослин, покращенню ґрунтових процесів та кругообігу речовин у природі. Завдяки цьому забезпечується стабільність екосистем і підвищується їх стійкість до несприятливих зовнішніх впливів [40].

Дика фауна має також значну господарську, наукову, культурну та рекреаційну цінність. Мисливські види тварин є важливим ресурсом для ведення мисливського господарства, а рідкісні та зникаючі види становлять особливу природоохоронну цінність [3, 5]. Крім того, тваринний світ є об'єктом численних

наукових досліджень, спрямованих на вивчення екологічних процесів, збереження біорізноманіття та раціональне використання природних ресурсів.

Збереження дикої фауни є одним із пріоритетних завдань охорони навколишнього природного середовища. Скорочення чисельності окремих видів, руйнування природних середовищ існування, браконьєрство та кліматичні зміни негативно впливають на стан популяцій тварин і можуть призвести до порушення екологічної рівноваги. Тому охорона дикої фауни, здійснення моніторингу її стану та впровадження ефективних природоохоронних заходів мають важливе значення для збереження біорізноманіття та забезпечення сталого функціонування природних екосистем [39, 40].

1.1. Основні чинники, що впливають на стан популяцій диких тварин та їх збереження в сучасних умовах

Дика фауна є важливою складовою природних екосистем та відіграє значну роль у підтриманні екологічної рівноваги. Сучасний стан популяцій тварин характеризується значними змінами, що пов'язані з посиленням антропогенного впливу, трансформацією природних середовищ існування, браконьєрством, змінами клімату та наслідками воєнних дій [1, 6, 40].

Останніми роками в Україні спостерігається скорочення чисельності окремих видів диких тварин, особливо тих, які потребують великих територій для існування та мають низький рівень адаптації до змінених умов середовища. Водночас окремі види демонструють тенденцію до відновлення чисельності завдяки впровадженню природоохоронних заходів та обмеженню господарської діяльності на певних територіях [9, 10].

Популяції диких тварин формуються під впливом природних та антропогенних факторів. На сучасному етапі основними причинами скорочення популяції дикої фауни є забруднення навколишнього середовища, інтенсивне

використання природних ресурсів, рекреаційне навантаження, особливо вирубування лісів, незаконне полювання та браконьєрство.

Однією з найважливіших проблем є скорочення площ природних лісів, боліт і лучних екосистем, які слугують місцем існування багатьох видів тварин. Але найбільшу загрозу для дикої фауни становить знищення природних середовищ існування, зокрема великих ссавців, унаслідок розширення площ сільськогосподарських угідь.

Сучасний стан мисливської фауни в Україні характеризується змінами чисельності багатьох видів диких тварин (рис. 1.1). В умовах воєнного стану, коли в окремих регіонах було обмежено або повністю заборонено полювання, а антропогенний вплив на природні екосистеми зменшився, спостерігається збільшення популяцій як хижих, так і копитних видів. Зокрема, відзначається зростання чисельності лисиці, вовка, а також благородного оленя, лося та козулі [14, 17, 18, 36]. У зв'язку з цим посилюється державний контроль за станом популяцій для підтримання екологічної рівноваги в природних угіддях.

Особливо помітним є збільшення кількості хижих ссавців, що пов'язано зі скороченням обсягів регулювання їх чисельності під час воєнного стану. У результаті вовки, лисиці та шакали дедалі частіше з'являються поблизу населених пунктів. Чисельність вовка в Україні нині оцінюється приблизно у чотири тисячі особин і продовжує зростати. Водночас, за оцінками науковців, для забезпечення екологічної рівноваги оптимальна кількість цього виду повинна перебувати в межах від 500–600 до 1500 тварин [9, 14, 36].

За інформацією, збільшення чисельності спостерігається практично серед усіх основних груп мисливської фауни. Стабільне зростання характерне для популяцій зубра, лося, благородного та плямистого оленя, лані, козулі, а також дикого кабана і муфлона. Серед хутрових звірів відзначається збільшення чисельності зайця-русака, бобра, борсука, куниці, вовка, шакала та лисиці.

Водночас суттєве зростання популяцій великих хижаків викликає певне занепокоєння. Надмірне збільшення чисельності вовків, лисиць і шакалів може негативно впливати на стан популяцій інших диких тварин, а також створювати загрози для домашніх тварин і в окремих випадках спричиняти конфліктні ситуації поблизу населених пунктів [8].

Важливим аспектом є також те, що дикі тварини можуть бути джерелом поширення багатьох зоонозних інфекцій, тобто хвороб, які здатні передаватися від тварин людині. Однією з найнебезпечніших серед них є сказ. Україна належить до небагатьох європейських країн, де досі спостерігається тенденція до збільшення випадків цього захворювання, а щороку реєструються летальні наслідки серед людей.

Чисельність окремих видів диких тварин значною мірою визначається станом кормових ресурсів, рівнем охорони та особливостями природно-кліматичних умов [26, 35]. Зменшення кормової забезпеченості та погіршення умов для розмноження негативно позначаються на процесах відтворення й стабільності популяцій.

Серйозною проблемою залишається скорочення площ природних лісових, болотних і лучних екосистем, які є важливими місцями існування багатьох представників дикої фауни. Додатковий негативний вплив спричиняють зміни клімату, що проявляються у зміщенні меж поширення окремих видів, зміні термінів сезонних міграцій та порушенні природних біологічних ритмів [40].

Особливе занепокоєння викликає стан рідкісних і зникаючих видів тварин, занесених до Червоної книги України. Зниження їх чисельності пов'язане з фрагментацією природних біотопів, незаконним добуванням тварин та зростанням рекреаційного навантаження на природні території. Найбільш уразливими є великі хижі ссавці.

В умовах воєнного стану негативний вплив на тваринний світ суттєво посилюється. Вибухи, пожежі, руйнування природних комплексів і забруднення територій вибухонебезпечними предметами призводять до втрати місць існування багатьох видів. Крім того, порушення міграційних шляхів і підвищений рівень шумового навантаження змінюють поведінку тварин та сприяють зменшенню їх чисельності [6].

Ефективна охорона диких тварин неможлива без постійного контролю за станом їх популяцій і середовищем існування. Систематичні моніторингові дослідження дають змогу відстежувати зміни чисельності, виявляти негативні тенденції та своєчасно впроваджувати необхідні природоохоронні заходи.

Для визначення чисельності тварин застосовують різноманітні методи обліку, серед яких маршрутні обстеження, зимовий облік за слідами на снігу, використання фотопасток, дистанційний моніторинг та аероспостереження за допомогою БПЛА [4, 15, 28, 34]. Вагоме значення для збереження біорізноманіття мають території природно-заповідного фонду, де забезпечуються сприятливі умови для охорони та відтворення рідкісних видів тварин [38].

До пріоритетних напрямів охорони дикої фауни належать удосконалення контролю за виконанням природоохоронного законодавства, протидія браконьєрству, відновлення порушених біотопів, формування екологічних коридорів, проведення біотехнічних заходів, поширення екологічних знань серед населення та розширення мережі природно-заповідних територій [12, 13].

Отже, сучасний стан популяцій дикої фауни України формується під впливом комплексу природних і антропогенних чинників. Основними загрозами для тваринного світу залишаються деградація природних середовищ існування, незаконне полювання, кліматичні зміни та наслідки воєнних дій. Для забезпечення стабільності популяцій необхідно вдосконалювати систему моніторингу, підвищувати ефективність природоохоронних заходів, впроваджувати сучасні технології спостереження та сприяти формуванню екологічної свідомості населення.

Однією з найважливіших передумов збереження мисливської фауни є охорона та відновлення природних середовищ існування. Ліси, луки, болота та водно-болотні угіддя забезпечують тварин кормовими ресурсами, укриттями та місцями розмноження. Проте внаслідок господарської діяльності людини, вирубування лісів, осушення боліт, розорювання земель і розвитку інфраструктури площі природних біотопів поступово скорочуються, що негативно впливає на чисельність багатьох видів.

Важливу роль у збереженні мисливських тварин відіграє система державного та відомчого контролю за використанням мисливських ресурсів та впровадження комплексних природоохоронних заходів. До них належать систематичний моніторинг чисельності тварин та стану популяцій. Регулярний облік дозволяє отримувати достовірну інформацію про динаміку чисельності, оцінювати ефективність природоохоронних заходів та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо використання мисливських ресурсів, удосконалення системи охорони угідь, боротьби з браконьєрством, створення екологічних коридорів, відновлення природних біотопів та раціональне регулювання чисельності окремих видів [33].

Для підтримання оптимальної чисельності тварин широко застосовуються біотехнічні заходи. До них належать підгодівля тварин у зимовий період, облаштування годівниць, солонців, створення кормових полів, поліпшення захисних властивостей угідь та забезпечення тварин водопоями. Проведення таких заходів особливо важливе в періоди несприятливих погодних умов, коли природна кормова база є недостатньою [2].

Отже, сучасні екологічні зміни створюють низку серйозних викликів для збереження диких мисливських тварин, а тому ефективна охорона популяцій потребує комплексного підходу, який поєднує природоохоронні, господарські та науково обґрунтовані заходи, спрямовані на підтримання біологічного різноманіття та стійкого функціонування природних екосистем. Лише за умови реалізації цих заходів можливо забезпечити стабільність популяцій мисливських тварин для угідь мисливського господарства та збереження біологічного різноманіття для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНО-ГОСПОДАРСЬКА ХАРАКТЕРИСТИКА РАХІВСЬКОГО НАДЛІСНИЦТВА

2.1. Організація ведення мисливського господарства для збереження диких мисливських тварин в надлісництві

Рахівське надлісництво знаходиться в південно-східній частині Закарпатської області в межах Рахівського району [32]. Адміністративний центр надлісництва розташований у місті Рахів за адресою: вул. Богдана Хмельницького, 3, Закарпатська область, 90600 (табл. 2.1.). Для офіційного листування використовується електронна адреса: rakhivske.ldg@e-forest.gov.ua.

Таблиця 2.1.

Адміністративно-організаційна структура

№ з/п	Назва лісництва	Площа, га
1	Рахівське	1940,6
2	Устеріцьке	6125,0
3	Щаульське	6542,0
4	Білотисянське	6313,0
5	Богданське	5526,0
6	Говерлянське	5775,0
7	Квасівське	6282,0
8	Станиславське	5297,4
9	Чорнотисянське	4867,0
10	Довжанське	5258,0
11	Лазещинське	5682,0
12	Лопушанське	4499,0
13	Свидовецьке	3867,0
14	Прийняті у 2024 році самозаліснені території	251,9426
Загальна площа надлісництва		68225,9426

Відповідно до лісорослинного районування територія надлісництва належить до гірського Карпатського лісогосподарського округу лісорослинної зони Українських Карпат (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Лісові ресурси Рахівського надлісництва

Категорія лісів	Площа	
	га	%
Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного значення	8199,4	12,0
Біосферні заповідники	1611,8	2,4
Біосферні заповідники (зона антропогенних ландшафтів)	5151,2	7,6
Пам'ятки природи	716,3	1,0
Заказники	720,1	1,0
Рекреаційно-оздоровчі ліси	5532,0	8,1
Ліси санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій	692,0	1,0
Лісопаркова частина лісів зелених зон	359,7	0,5
Лісогосподарська частина лісів зелених зон	1414,0	2,1
Рекреаційно-оздоровчі ліси поза межами зелених зон	3051,5	4,5
Ліси у межах населених пунктів	14,8	0,0
Захисні ліси	28008,5	41,0
Ліси протиерозійні	22365,4	32,8
Ліси уздовж смуг відведення залізниць	415,5	0,6
Ліси уздовж смуг відведення автомобільних доріг	92,5	0,1
Ліси уздовж річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів	5135,1	7,5
Експлуатаційні ліси	26238,1	38,5
Самозаліснені території	252,9426	0,3
Всього по надлісництву	68225,9426	100

Відповідно до чинного Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, а також з урахуванням функціонального призначення лісових насаджень, встановлених режимів ведення лісового господарства і використання лісових ресурсів, на наступний ревізійний період сформовано низку господарських частин [25, 31].

До категорії лісів природоохоронного, наукового та історико-культурного призначення належать ліси з особливим режимом користування, розташовані в гірській місцевості.

Рекреаційно-оздоровчі ліси поділяються на дві групи: ліси з особливим режимом користування та ліси з обмеженим режимом користування в гірських умовах. Захисні ліси також представлені двома категоріями: з особливим та обмеженим режимами користування. До експлуатаційних належать ліси гірської зони, у яких ведеться господарська діяльність, спрямована на заготівлю деревини та відтворення лісових ресурсів. До природоохоронних лісів з особливим режимом користування віднесено території біосферних заповідників, природні пам'ятки та заказники, які мають важливе природоохоронне значення.

Природно-кліматичні умови Рахівського надлісництва.

Кліматичні умови Рахівського надлісництва характеризуються переходом від помірно теплого західно-європейського до континентального східно-європейського типу клімату. Значний вплив на формування місцевих кліматичних особливостей мають рельєфні умови, зокрема наявність і напрям гірських хребтів та долин. Саме гірський рельєф визначає особливості температурного режиму, розподілу атмосферних опадів і швидкості вітрів (табл. 2.3.).

Для лісових насаджень найбільш несприятливими кліматичними чинниками є пізні весняні та ранні осінні заморозки, надмірне зволоження ґрунтів унаслідок інтенсивних опадів, значні коливання температурного режиму, а також сильні вітри зі швидкістю понад 15 м/с.

За особливостями рельєфу територія надлісництва належить до гірської частини Українських Карпат. Понад половину площі надлісництва (близько 52 %) займають ділянки, розташовані на висоті понад 1000 м над рівнем моря.

Таблиця 2.3.

Кліматичні показники характерні для Рахівського надлісництва

Найменування показників	Одиниці вимірювання	Значення	Дата
1. Температура повітря:			
–середньорічна	градус	+7,8	
–абсолютна максимальна	градус	+34	серпень
–абсолютна мінімальна	градус	-33	січень
2. Кількість опадів на рік	мм	1072	
3. Тривалість вегетаційного періоду	днів	195	
4. Пізні весняні заморозки			20-30.04
5. Перші осінні заморозки			01-15.10
6. Середня дата замерзання рік			10-20.12
7. Середня дата початку паводку			20-30.03
8. Сніговий покрив:			
– товщина	см	41	
– час появи			20-30.11
– час сходження у лісі			01-10.04
9. Глибина промерзання ґрунту	см	59	
10. Напрямок панівних вітрів за сезонами:			
– зима	румб	ПнС	
– весна	румб	ПдС	
– літо	румб	Пд	
– осінь	румб	ПдС	
11. Середня швидкість панівних вітрів за сезонами:			
– зима	м/сек	2,7	
– весна	м/сек	2,1	
– літо	м/сек	1,5	
– осінь	м/сек	2,2	
12. Відносна вологість повітря за сезонами:			
– зима	%	80	
– весна	%	90	
– літо	%	35	
– осінь	%	45	

За рівнем зволоження переважають свіжі типи ґрунтів, які займають основну частину території лісових угідь.

Рахівське надлісництво взяло на себе добровільні довгострокові зобов'язання щодо дотримання принципів і критеріїв міжнародної системи

лісової сертифікації FSC, спрямованих на забезпечення сталого ведення лісового господарства.

Використання лісового фонду для потреб мисливського господарств.

Одним із ключових завдань мисливського господарства є підтримання оптимальної чисельності мисливських тварин та забезпечення належних умов для їх існування. Надмірне зростання популяцій окремих видів за відсутності належного регулювання може негативно впливати на стан лісових насаджень і спричиняти пошкодження молодняків та підросту. Водночас протягом останніх двох років випадків завдання суттєвої шкоди лісовому фонду дикими тваринами на території надлісництва не зафіксовано.

Мисливські угіддя, розташовані в межах Рахівського надлісництва, перебувають у його користуванні, так і в користуванні спеціалізованих мисливських організацій, зокрема Рахівської районної організації мисливців і рибалок, РТМР «Говерла» та ТМР «Грінвуд».

На територіях, переданих користувачам мисливських угідь, проведено мисливське впорядкування. Для РТМР «Говерла» відповідні роботи виконані у 2015 році Комплексною експедицією ВО «Укрдержліспроєкт», а для ТМР «Грінвуд» у 2009 році Українським науково-дослідним інститутом гірського лісівництва ім. П. С. Пастернака.

За результатами проведених досліджень були розроблені проекти організації та розвитку мисливських господарств, які визначають основні напрями ведення мисливського господарства, охорони та відтворення мисливської фауни. Господарська діяльність користувачів мисливських угідь здійснюється відповідно до рекомендацій і положень зазначених проектів.

Одним із важливих обов'язків надлісництва є здійснення контролю за дотриманням встановлених правил полювання та законністю добування

мисливських тварин, що сприяє раціональному використанню й охороні ресурсів мисливської фауни.

2.2. Методика досліджень

Для результативного виявлення рідкісних представників різних груп хребетних тварин обстеження територій необхідно проводити впродовж різних сезонів року. Зокрема, у зимовий період доцільно досліджувати хижих ссавців, парнокопитних та зимові місця перебування тетерукових; навесні (квітень-травень) – птахів у період гніздування та місця масової концентрації земноводних; у літній період – безхребетних, плазунів і кажанів; на початку осені – передміграційні скупчення птахів та інші сезонні угруповання тварин.

Під час здійснення моніторингових зоологічних досліджень слід використовувати найбільш ефективні методи виявлення рідкісних видів і місць їх сезонної концентрації, що сприятиме підвищенню результативності спеціальних зоологічних обстежень на ділянках ОЦЗ. Для цього застосовують дистанційні способи визначення тварин – візуальні спостереження, розпізнавання за звуками. Крім того, проводять облік тварин у водоймах та на їх берегах, фіксують сліди життєдіяльності (відбитки лап, екскременти, погризи, кормові залишки), здійснюють пошук сховищ і гнізд, а також спостереження у денний, сутінковий або нічний періоди [4, 15, 34].

РОЗДІЛ 3. ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У НАДЛІСНИЦТВІ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОПУЛЯЦІЇ ДИКОЇ ФАУНИ

3.1. Аналіз чисельності основних видів диких тварин

За результатами обліку диких тварин у Рахівському надлісництві, проведеного станом на 10 лютого 2026 року методом єгерських обходів та встановлено, що загальна чисельність мисливських тварин становила: ратичних – 811 особин, хутрових звірів (зайця-русака) – 2619 особин, а пернатої дичини – 4048 особин (табл. 3.1.).

Серед ратичних мисливських тварин у 2025 році домінували козулі (602 особини), частка яких становила 62,7 % (514 особин). Друге місце за чисельністю посідає кабан дикий – 21% (164 особини) та олень шляхетний становлять 16,1 % (133 особини) (рис. 3.1.). Структура популяцій свідчить про природне домінування більш адаптованих видів і підкреслює необхідність регулярного моніторингу для забезпечення стабільності та ефективного ведення мисливських господарства.

Таблиця 3.1.

Динаміка дикої фауни в Рахівському надлісництві

Рік	Олень шляхетний	Козуля європейська	Кабан дикий	Загальна площа, га
2024	133	514	164	59411,6
2025	155	602	203	59411,6

Отримані результати свідчать про відносно стабільний стан популяцій ратичних тварин у господарстві. Водночас помітно нижча чисельність оленя шляхетного та кабана дикого вказує на необхідність продовження біотехнічних і

охоронних заходів, спрямованих на покращення кормової бази, збереження місць перебування тварин та оптимізацію їх чисельності.

Рис. 3.1. Структура ратичних тварин у Рахівському надлісництві

Дані таблиці 3.2 відображають динаміку чисельності хутрових звірів у мисливських угіддях протягом 2024–2025 років. Аналіз показує, що чисельність більшості видів у 2025 році зросла, хоча для окремих представників спостерігається зменшення популяції.

Таблиця 3.2.

Динаміка хутрових звірів в Рахівському надлісництві

Вид диких хутрових звірів	2024	2025
Заєць-русак	2540	2619
Рись звичайна	95	87
Лисиця	130	250
Вовк	18	27
Кіт лісовий	11	7
Ведмідь бурий	35	44
Видра річкова	21	18

Білка	59	62
Ондатра	23	67

Найчисельнішим видом серед хутрових звірів залишається заєць-русак. Його чисельність збільшилася з 2540 особин у 2024 році до 2619 особин у 2025 році, що свідчить про сприятливі умови існування, достатню кормову базу та наявність значних площ відкритих угідь із достатньою кормовою базою.

Значне зростання відзначено у популяції лисиці, чисельність якої збільшилася зі 130 до 250 особин, тобто майже вдвічі. Така ж динаміка спостерігається у вовка, кількість якого зросла з 18 до 27 особин, та ведмедя бурого – з 35 до 44 особин. Чисельність білки збільшилася незначно з 59 до 62 особин.

Найбільший приріст зафіксовано в ондатри, чисельність якої зросла з 23 до 67 особин. Таке збільшення може бути пов'язане зі сприятливими умовами водно-болотних угідь та достатньою кормовою базою.

Водночас чисельність окремих видів зменшилася. Зокрема, кількість рисі звичайної скоротилася з 95 до 87 особин, kota лісового з 11 до 7 особин, а видри річкової з 21 до 18 особин. Такі зміни можуть бути наслідком природних коливань чисельності, міграційних процесів або впливу екологічних факторів.

Загалом результати свідчать про відносно стабільний стан популяцій хутрових звірів у мисливських угіддях надлісництва. Позитивна динаміка чисельності більшості видів вказує на сприятливі умови їх існування та ефективність проведених охоронних і біотехнічних заходів. Разом з тим види, чисельність яких зменшується, потребують постійного моніторингу та додаткових заходів щодо збереження їх популяцій.

У таблиці 3.3. представлено чисельність основних видів пернатої дичини в мисливських угіддях за 2024–2025 роки. Аналіз показує, що протягом

досліджуваного періоду чисельність як фазана, так і сірої куріпки мала тенденцію до зростання за незмінної площі угідь, яка становила 46 079 га.

Таблиця 3.3.

Динаміка пернатої дичини в Рахівському надлісництві

Рік	Фазан	Сіра куріпка	Загальна площа, га
2024	3210	705	46079
2025	3300	748	46079

Чисельність фазана у 2025 році досягла 3300 особин, що на 90 особин (2,8 %) більше порівняно з 2024 роком, коли було обліковано 3210 особин. Сіра куріпка також продемонструвала позитивну динаміку: її чисельність зросла з 705 до 748 особин, тобто на 43 особи або 6,1 %.

Рис. 3.2. Структура дичини пернатої в Рахівському надлісництві

Серед пернатої дичини домінуючим видом залишається фазан, чисельність якого більш ніж у чотири рази перевищує чисельність сірої куріпки. Це може бути зумовлено кращою пристосованістю виду до умов угідь, сприятливою кормовою базою та ефективністю проведених біотехнічних заходів.

Отже, отримані результати свідчать про стабільний стан популяцій пернатої дичини та позитивний вплив охоронних і відтворювальних заходів, що здійснюються в надлісництві. Зростання чисельності обох видів є показником сприятливих умов існування та раціонального ведення мисливського господарства. Для збереження цієї тенденції необхідно й надалі підтримувати належний рівень охорони угідь, покращувати кормові та захисні умови для пернатої дичини, а також здійснювати регулярний моніторинг їх чисельності.

3.2. Мисливські угіддя надлісництва та кормова база диких тварин

Місцезнаходження мисливських угідь, їх типологічна структура та оцінка за класами бонітету мають важливе значення для раціонального ведення мисливського господарства і підтримання оптимальної чисельності диких тварин. Склад угідь, рівень їх продуктивності та придатність для проживання безпосередньо впливають на умови існування мисливської фауни та можливості її відтворення. Дослідження структури мисливських угідь Рахівського надлісництва показало значне різноманіття природних і господарсько освоєних територій, які створюють сприятливі екологічні умови для різних видів тварин. Провідне місце в структурі угідь займають лісові насадження, що виконують кормові, захисні та відтворювальні функції для більшості мисливських видів.

Розподіл площ мисливських угідь за типами наведено в таблиці 3.4, а їх частку в загальній площі відображено на рисунку 3.3.

Найбільшу площу займають хвойні ліси – 26455,6 га, що становить 26,1 % території господарства. Вони забезпечують добрі захисні умови для тварин, особливо в зимовий період, та є важливими місцями їх перебування.

Таблиця 3.4.

Розподіл угідь Рахівського надлісництва

Тип мисливських угідь, га	Площа	
	га	%
Ліс хвойний	26455,6	26,1
Ліс листяний	18849,9	24,2
Ліс змішаний	14346,3	21,2
Чагарники	0,8	0,20
Орні землі	591,9	1,6
Луки	7735,6	11,9
Болота	669,0	1,8
Водойми	486,1	1,3
Інші землі (не підлягають бонітуванню)	4294,9	11,7
Всього	59411,6	100

Друге місце посідають листяні ліси площею 18849,9 га (24,2 %). Ці угіддя характеризуються високою кормовою цінністю завдяки наявності жолудів, ягід, молодих пагонів та багатого трав'яного покриву. Саме тому вони є важливими місцями існування копитних тварин, хутрових звірів і багатьох видів птахів. Значна площа листяних насаджень сприяє формуванню різноманітних біотопів і підтриманню високого рівня біорізноманіття.

Луки займають 7735,6 га, або 11,9 % загальної площі угідь. Вони є важливими кормовими територіями для трав'яїдних тварин, місцями відпочинку копитних та осередками гніздування окремих видів пернатой дичини. Крім того,

лучні екосистеми створюють сприятливу кормову базу для хижих видів. Значна частка луків свідчить про різноманітність ландшафтної структури господарства.

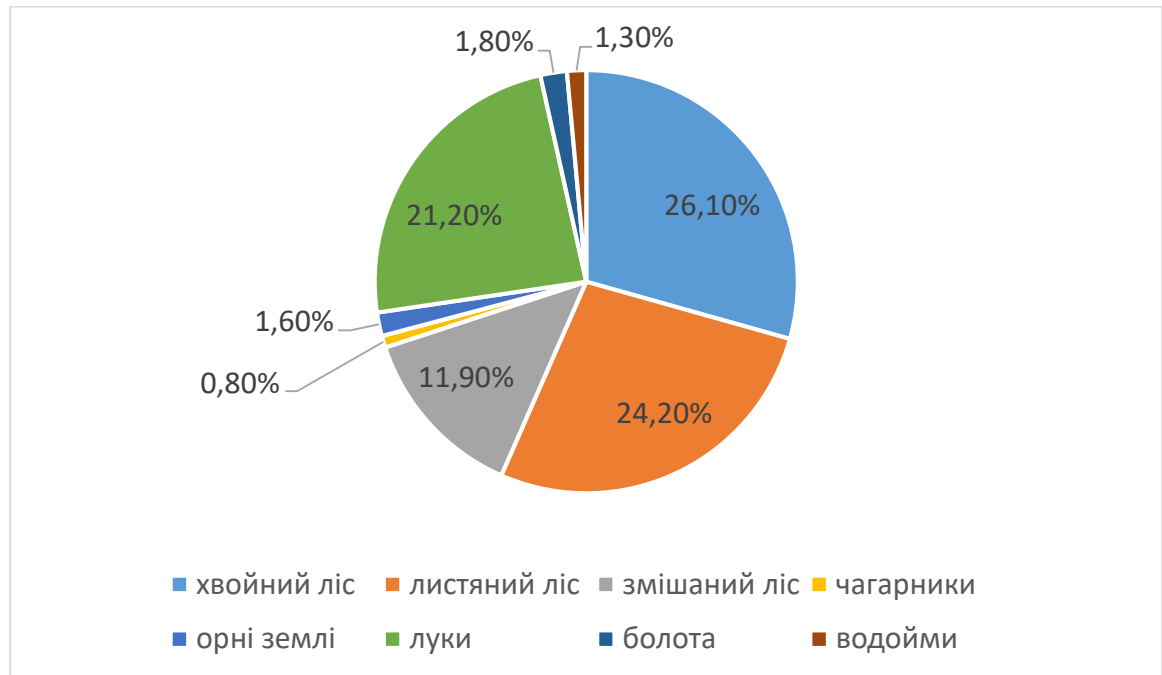

Рис. 3.3. Структура угідь Рахівського надлісництва, %

Площа змішаних лісів становить 14346,3 га (21,2 %). Поєднання хвойних і листяних порід забезпечує широкий спектр кормових ресурсів та надійні захисні умови для багатьох видів мисливської фауни. Такі насадження відзначаються високою продуктивністю і особливо цінні в осінній період.

Чагарникова рослинність представлена незначною площею – лише 0,8 га (0,2 %). Незважаючи на обмежене поширення, ці ділянки відіграють роль укриттів для дрібних ссавців і птахів, хоча їх внесок у загальну структуру угідь є незначним.

Водно-болотні угіддя представлені болотами площею 669,0 га (1,8 %) та водоймами площею 486,1 га (1,3 %). Вони мають важливе значення для водоплавної дичини та забезпечують тварин необхідними водними ресурсами.

До категорії інших земель, які не підлягають бонітуванню, належить 4294,9 га (11,7 %). Сюди входять дороги, населені пункти, виробничі об'єкти та інші території, що практично не мають кормового чи захисного значення для мисливських тварин. Проте їх частка є відносно невеликою і не чинить суттєвого негативного впливу на загальну якість угідь.

Загалом структура угідь Рахівського надлісництва характеризується значною часткою лісових екосистем, на які припадає понад 65 % території, суттєвим поширенням лукових угідь та наявністю водно-болотних комплексів. Таке поєднання різних типів середовищ створює сприятливі умови для існування багатьох видів диких мисливських тварин, сприяє підтриманню біологічного різноманіття та забезпечує ефективне ведення лісомисливського господарства.

3.3. Біотехнічні заходи для підтримання чисельності дикої фауни та збереження їх популяцій

Комплекс заходів, спрямованих на поліпшення умов проживання диких мисливських тварин та підвищення продуктивності мисливських угідь, відноситься до біотехнічних. До таких заходів належать як забезпечення тварин додатковими кормами шляхом їх заготівлі та викладання у місцях підгодівлі, так і створення сприятливих умов середовища існування через облаштування реміз, кормових і захисних ділянок.

Потреба у кормах для дикої фауни. Заготівля кормових ресурсів для диких мисливських тварин проводиться з метою підтримання їх життєдіяльності в зимовий період та запобігання втратам популяцій через нестачу природної кормової бази. Забезпечення тварин достатньою кількістю поживних кормів у холодну пору року є важливою складовою ведення мисливського господарства та сприяє збереженню стабільної чисельності популяцій.

У таблиці 3.5 подано розраховані обсяги кормів, необхідні для забезпечення дикої фауни на території надлісництва. Результати розрахунків свідчать, що для повного задоволення потреб тварин, які постійно мешкають в угіддях надлісництва, необхідно заготовити сіна (18240 кг), зернових кормів (34480 кг), зернової суміші та кукурудзи (18220 кг), соковитих кормів (коренеплодів – 47660 кг), а також віників із гілок листяних порід (19790 шт.). Для забезпечення мінерального живлення тварин у солонцях слід використати 558 кг кухонної солі.

Таблиця 3.5.

Розрахунок кормових ресурсів для зимової підгодівлі диких тварин

Види тварин	Оптимальна чисельність	Корми для підгодівлі					
		Сухе сіно, кг	Віники із лист. порід, шт	Суміш зернових кормів, кг	Коренеплоди, кг	Кукурудза в качанах, кг	Сіль, кг
Олень шляхетний	155	6200	7750	3100	9300	6200	155
Козуля європейська	602	12040	12040	9030	18060	12040	301
Кабан дикий	203	-	-	6090	20300	16240	102
Всього	960	18240	19790	18220	47660	34480	558

Таким чином, зазначені обсяги кормів дозволяють організувати ефективну зимову підгодівлю диких тварин, підтримати їх фізіологічний стан у несприятливий період року, сприятимуть збереженню чисельності популяцій та зменшенню ризику ослаблення або загибелі особин через дефіцит природних кормових ресурсів.

Забезпечення угідь біотехнічними об'єктами. У межах Рахівського надлісництва створено біотехнічні об'єкти (підгодівельні майданчики, годівниці та солонці), що призначені для підтримання життєдіяльності диких тварин. Їх розміщують у місцях, наближених до природних оселищ, зокрема на лісових галявинах, узліссях, у захисних лісосмугах та серед чагарникової рослинності. Для козулі солонці зазвичай встановлюють разом із годівницями, що забезпечує комплексне підживлення тварин. Підгодівельні майданчики для дикого кабана обладнують навісами з очерету або рогозу, які захищають корм від зволоження та псування під впливом атмосферних опадів. Використання таких біотехнічних споруд підвищує ефективність підгодівлі тварин і сприяє збереженню оптимальної чисельності їх популяцій.

Таблиця 3.6.

Біотехнічні об'єкти в місцях існування диких тварин

Вид тварин	Годівниці, навіси	Підгодівельні майданчики	Солонці
Олень шляхетний	16	-	31
Козуля європейська	30	-	30
Кабан дикий	-	20	20
Всього	46	20	71

Регулювання чисельності хижаків для збереження дикої фауни в межах Рахівського надлісництва. За результатами проведеного обліку дикої фауни в межах Рахівського надлісництва встановлено наявність хижих ссавців,

серед яких значне місце займає лисиця руда. У зв'язку з обмеженням заходів щодо регулювання чисельності тварин під час дії воєнного стану спостерігалось поступове збільшення її популяції, що створювало потенційну загрозу поширення сказу серед диких тварин.

Аналіз отриманих даних свідчить, що лисиця руда є найчисельнішим представником хижої фауни на території господарства, а її чисельність у 2025 році становила 250 особин. З метою недопущення поширення сказу навесні та восени 2025 року було проведено пероральну вакцинацію хижаків шляхом розкладання принад із вакцинним препаратом на території мисливських угідь загальною площею 235 км².

Крім того, упродовж 2025 року в надлісництві здійснювали заходи з регулювання чисельності лисиці рудої методом контрольованого відстрілу [33]. Уся добыта дичина підлягала обов'язковому ветеринарно-санітарному дослідженню. Такі заходи мають важливе значення для запобігання виникненню та поширенню епізоотій, зокрема сказу. Основний обсяг робіт виконувався штатними працівниками надлісництва на підставі виданих дозволів (табл. 3.7.).

У результаті проведених заходів протягом 2025 року було добыто 60 особин лисиці рудої та 7 бродячих собак.

Отже, комплекс профілактичних і регуляційних заходів, реалізованих у Рахівському надлісництві, сприяв підтриманню належного рівня епізоотичної безпеки, контролю чисельності хижих тварин та зменшенню ризику поширення сказу на території мисливських угідь.

Таблиця 3.7.

Регулювання хижих тварин на території надлісництва

Перелік робіт	Вид тварин	
	Лисиця	Бродячі собаки
Добуто за дозволами надлісництва	60	7

Добуто штатними працівниками	45	16
Добуто хижаків за 2025 р.	60	23
Здано на експертизу на сказ	38	-
Чисельність хижаків на 30.09.2025 р.	250	50

ВИСНОВКИ

1. За даними обліку дикої фауни в Рахівському надлісництві, проведеного у 2026 році методом єгерських обходів на території площею 59411,6 га, встановлено чисельність тварин: ратичних - 780 особин, хутрових звірів – 3181 особин, пернатої дичини – 4048 особин.

2. У структурі популяції ратичних тварин переважала козуля європейська, на яку припадало близько 62,7 % загальної чисельності. Частка дикого кабана становила 21,1 %. Олень шляхетний представлений значно меншою кількістю особин – 16,2 %. Такий розподіл свідчить про домінування видів, які найкраще пристосувалися до місцевих умов середовища, та вказує на необхідність постійного контролю за станом популяцій дикої фауни.

3. Дикі хутрові звірі характеризуються значним видовим різноманіттям. Найбільшу частку в її структурі займає заєць-русак (82,3 %). Досить поширеними також є лисиця (8 %). Меншими показниками чисельності відзначаються рись (3 %), ондатра і білка (2 %).

4. Комплекс біотехнічних заходів, який реалізується у надлісництві, можна вважати достатньо ефективним. Регулярне проведення підгодівлі,

облаштування захисних споруд та належне утримання місць перебування диких тварин сприяють збереженню стабільної чисельності фауни та покращенню умов її існування.

5. Лисиця руда є найчисельнішим представником хижої фауни на території надлісництва, її чисельність у 2025 році становила 250 особин, тому з метою запобігання поширенню сказу двічі на рік проведено пероральну вакцинацію хижаків шляхом розкладання принад із вакцинним препаратом.

6. У результаті проведення регулювальних чисельності хижаків у надлісництві було добуто 60 особин лисиці та 7 бродячих собак, щоб запобігти поширенню сказу серед диких тварин та покращенню умов існування мисливської фауни, забезпеченню належного санітарного стану мисливських угідь.

7. Для збереження та охорони дикої фауни у Рахівському надлісництві доцільно впроваджувати сучасні підходи до управління природними ресурсами, удосконалювати систему біотехнічних заходів, раціональніше використовувати мисливські угіддя та розширювати перелік послуг, що надаються підприємством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріїшин Б., Баландюх Н., Гнати́на О. Ключові види тварин в екосистемах заходу України. *Вісник Львівського університету*. 2022. ВІП.87. С. 112-129.
2. Бондаренко В.Д., Делеган І.В. Мисливствознавство: навч. посіб. Київ : РНМК ВО, 1993. 200 с.
3. Бондаренко В.Д. Про сучасний стан і тенденції розвитку мисливського господарства України. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю з дня народження П.С.Пастернака. Івано-Франківськ : Вид-во "Екор", 2005. С. 69-71.
4. Бондаренко В. Д. Облік диких тварин (практичні рекомендації) / В. Д. Бондаренко, І. В. Делеган, І. П. Соловій, Львів: Вільна Україна, 1989. 66 с.
5. Бондаренко В.Д., Різун Е.М. Актуальні питання стану і ведення мисливського господарства в Україні та можливі напрями їх вирішення. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2016. Вип. 14. С. 180-184.

6. Бездітко Л., **Маюр Ю.**, Лозниця А., Гарбарчук Ю. Оцінка впливу воєнних дій на популяції диких тварин. *«Проблеми виробництва і переробки продовольчої сировини та якості і безпечності харчових продуктів»* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (04 червня 2026 р.). Житомир : Поліський нац. ун-т, 2026. С. 142-143.
7. Горбань І. М. Фауна птахів та ссавців заповідника "Розточчя". *Науковий вісник НЛТУ України*, 20 (16), 2010. С. 224-230.
8. Голік М., Недосєков В., Карловська К., Полупан І. Характеристика епізоотичної ситуації зі сказу в Україні. *Тваринництво України*, (9), (2015). С. 26-31.
9. Домніч, В. І., Вязовська, А. Г., Домніч, А. В., Делеган, І. В. Динаміка чисельності популяції лисиці в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.14. С. 22-32.
10. Загороднюк І., Дикий І. Мисливська теріофауна України: видовий склад і вернакулярні назви. *Вісник Львівського університету*, (58), 2012. С. 21-44.
11. Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства: веб-сайт. URL: <https://zakarpatlis.gov.ua>
12. Закон України «Про тваринний світ». Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14, ст. 97.
13. Закон України про мисливське господарство та полювання. (2000) [Електронний ресурс]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.
14. Киселюк О. І. Стан популяції вовка (*Canis lupus*) в Карпатському національному природному парку. *Vestnik zoologii*, 35 (4), 2001. 97-101.
15. Лебедева Н. І., Петриненко В. В. Методи обліку мисливських тварин. Конспект лекцій. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 62 с.

16. Лебедева Н.І. Трофічні зв'язки лисиці звичайної (*Vulpes vulpes* L., 1758) Нижнього Подніпров'я. Питання біоіндикації та екології, 5 (2), 2000. С. 120-129.
17. Лебедева Н. І. Лисиця звичайна (*Vulpes vulpes* L., 1758) в умовах Нижнього Подніпров'я (морфологія, екологія, практичне значення). [Дисертація доктора наук] Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Київ. 2003.
18. Луцк М.М., Делеган І.В., Гунчак М.С. Лис звичайний (*Vulpes vulpes* L., 1758) в Карпатах. Науковий вісник НЛТУ України, 16 (5), 2006. С. 38-41.
19. Марців М. Трофічні зв'язки синантропних видів хижих ссавців на території Львівської області // Біологія від молекули до біосфери: тези доповідей XIII Міжнар. наук. конф. молодих науковців, 28-30 листопада 2018 року. Харків, 2018. С.161-163.
20. Марців М. Живлення лиса *Vulpes vulpes* Linnaeus, 1758 на території Заходу України // Тези доповідей Конференції молодих дослідників-зоологів, 13-14 листопада 2019 р. Київ, 2019. 16 с.
21. Марців М., Дикий І. 2021. Про шкідливі види (на прикладі хижих ссавців). Молодь і поступ біології: збірник тез доповідей XVII Міжнар. наук. конф. студентів і аспірантів (19-21 квітня 2021 р.). Львів : ТОВ «Ромус-поліграф», 2021. С. 155-157.
22. Марців М., Дикий І. Трофічні зв'язки окремих видів хижих ссавців в межах Рівненського природного заповідника : матеріали Всеукр. наук. конф. «Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку та інших природоохоронних територій» (8-11 вересня 2022 р.). С. 95-97.
23. Марців М.В., Дикий І.В. Аналіз живлення хижаків в межах Західної України. Звітна наукова конференції Львівського національного університету ім. Івана Франка за 2021 рік, 2 лютого 2022 року.

24. **Маюр Ю.В.** Популяції дикої фауни Рахівського надлісництва та напрями їх охорони. *Наукові читання - 2026* : матеріали наук.-практ. конф. науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів НІП Екології та лісу (01 травня 2026 р.). Житомир : Поліський нац. ун-т, 2026. С.169-170.

25. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ : Урожай, 2002. 113 с.

26. Павленко А.В. Динаміка чисельності популяцій диких тварин економічно цінних видів у відносинах «хижак-жертва» (на прикладі Чернігівської області). *Біоресурси і природокористування*, 8(1-2), 2016. С. 101-108.

27. Панов Г. Динаміка ареалів та чисельності напівводних хутрових звірів в Україні в другій половині ХХ століття. *Вісник Львів. ун-ту. Серія біологічна*. 2002. Вип.30. С.119-132.

28. Пахомов О. Є. Визначення складу тварин за їх слідами у виробничій та науковій практиці : навч. посібник. Д.: РВВ ДНУ, 2004. 52 с.

29. Полушина Н. Господарське значення деяких дрібних хижаків з родини кунячих у західних областях УРСР. *Наукові записки Науково-природознавчого музею АН УРСР*, (6), 1957. С. 139-146.

30. Полушина Н.А. Екологія та практичне значення лисиці в західних областях України. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, (3). 1967.

31. Петриченко В. В., Лебедева Н. І., Карташова Я. М. Типологія мисливських угідь : навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2009. 110 с.

32. Проект організації та розвитку Рахівського надлісництва. 2015. 150 с.

33. Регулювання чисельності хижих тварин у мисливських господарствах / Галушко Б.А., Гльоза О.М., Коленчак В.В., Комінарець О.Г., Сорока А.В. // *Мисливське господарство: Традиції. Досвід. Нові горизонти: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції*. Житомир, 2025. С. 71-72.

34. Різун Е. Облік мисливських звірів у мисливських угіддях (огляд методик). *Novitates Theriologicae*. Pars 10 (2017). С. 121-132.
35. Різун Е., Бондаренко В. Динамічні тенденції стану популяцій мисливської теріофауни України та пропозиції щодо вдосконалення облікових робіт. *Праці Теріологічної Школи*. 2016, 40 с.
36. Сагайдак А., Шквиря М. Роль вовка в мисливському господарстві Українського Полісся. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, (30), 2002. С. 90-92.
37. Стецула Н. Динамічна компонента у складі теріофауни Сколівських Бескид (Українські Карпати). *Theriologia Ucrainica*, 17(1), 2019. С. 69-78.
38. Татаринов К. А. Звірі західних областей України. К.: Вид-во АН УРСР, 1956. 188 с.
39. Турлова Ю.А. Браконьєрство як загроза тваринному світу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2008. Вип. 11. 20. С. 356-358.
40. Хоєцький П. Б. Вплив кліматичних чинників на чисельність мисливських звірів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.15. С. 239-244.

ДОДАТКИ